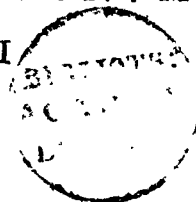

157.

DE

RVRICOLARVM LIVONIAE
STATV SANO ET
MORBOSO

GRATIOSI ORDINIS MEDICORVM
IN ACADEMIA LIPSIENSI
CONSENSV

D. VIII. OCTOBR. A. R. S. MDCCLXII,

PRO GRADV DOCTORIS

DISSERIT

AMBROSIVS BERGMANN

RIGA - LIVONVS

MEDICINAE BACCALAVREVS

LIPSIÆ

EX OFFICINA BREITKOPFIA:

V I R O

PLVRIMVM REVERENDO, AMPLISSIMO

DOCTISSIMO QVE :

BALTHASARI BERGMANNO

PHILOS. MAGISTRO ET VERBI DIVINI IN DIOECESI
NEOMVLENSI, ZARNIKAVIENSI ATQVE VESTEROT-
TIENSI MINISTRO LONGE MERITISSIMO

PATRI OMNI PIETATE DEVENERANDO

VITAM, TRANQUILLITATEM,

FELICITATEM,

OPTAT, PRECATVR, OMINATVR

HASQVE
STVDIORVM SVORVM MEDICORVM

QVIA PRIMITIAS

IN NUMONUMENTVM

ANIMI

PRO INNVMERIS IN SE COLLATIS BENEFICIIS

GRATISSIMI

D. D. D.

SEQVE SIMVL ET SVA STVDIA

IN POSTERVVM QVOQVE

COMMENDAT

AMBROSIVS BERGMANN.

DE
RVRICOLARVM LIVONIAE
STATV SANO ET MORBOSO.

---

§. I.

Ratio Instituti.

Quanta sit varietas morborum, non solum pro diuersa ratione singulorum hominum, sed etiam gentium et regionum, nemo non intelliget, qui secum cogitat, quam insignis rerum in quibus versamur, sit diuersitas, et quam arctissimam eae habeant coniunctionem cum indole et structura corporis humani. Cum enim innumerabilis globi Telluris sit diuisio et varia locorum conditio, atque tot fere vitae genera, quot sunt regiones, quid mirum si adeo discrepat modus non tantum aegrotandi, sed etiam valendi. Generales igitur, quibus recta valetudo conseruetur et labefactata restituatur, cautiones, omnino ex natura locorum, aequae ac indole hominum, erunt desumendae. Hanc normam adsciuius cum patriae causam gerere nobiscum constituerimus. Est illud quidem sententiae, de qua Celsus in praefatione disputat, Empiricorum nimirum, qui dicunt: differre pro natura locorum

genera medicinae, aliqua ratione consentaneum; sed tamen prorsus ab eis dissentimus, quod illi Empirici, inde velint probare, vanitatem medicorum eorum, qui ratiocinando et cogitando ex ipsa humani corporis natura morbis occurrere student, quam sententiam semper repudiauius. Statum itaque sanum et morbosum Liuoniae incolarum pertractaturi, non possumus non, alios, qui pariter de hac re egerunt commemorare. Inter omnes vero optimo iure referendus est, Vir Ill. I. B. A K I S C H E R Celeberrimus Rigenfis Practicus, et in Russia quondam Archiater dignissimus, qui in libro oeconomico ^{a)} praesertim in additamentis de peste eiusque apud Liunos agricolas obseruanda curatione, ita exquisite et praestanter egit, vt omnia exposuisse videatur, quae generales haec de sanitate et morbis inter nostrates cogitationes illustrare possent ^{b)}. Praestet autem in hac tractatione hunc sequi ordinem, vt primo rationem habeamus patriae situs, et videamus qualis sit climatis atque atmosphaerae status, quae constituunt sanitatis et aegritudinis causas principes et generales. His autem cognitis ad alia specialiora progrediemur, ad res nimirum sic dictas non naturales, et ruricularum vitae genus, quae singula tanquam omnium morborum causae habentur et existimantur occasionales et praedisponentes. His enim praemissis, via nobis sternitur ad illustrandum, cur in hos vel illos morbos facilius incidant, ad alios vero minus proclives reperiantur. Considerandi itaque erunt morbi non tantum his ipsis familiares, sed quoque inter ipsos minus frequentes et prorsus ignoti, interpositis remediis inter nostra-

a) Liefländisches Landwirthschafts-Buch, auf die Erdgegend von Lief-land Est- und Curland eingerichtet. Halle in Magdeb. 1753.

b) Nec taceamus Diss. inaug. Cl. Sutteri Lipsiae 1753. habitam, qui varia de accolis maris Baltici tradidit, speciatim nostratibus tribuenda; neque etiam praetereamus Ex-

per: *Koerberi* practicam tractationem, Versuch, die gewöhnlichsten Krankheiten, bey dem gemeinen Mann und besonders bey denen liefländischen Bauern, auf eine wohlfeile Art zu heilen. Revall. 1761. utpote in qua morborum inter Liuonienfes vulgarium curationes vberime exposuit.

noſtrates vſitatis. Tandem ex triplici therapiae generalis fonte, diaetetico, chirurgico et pharmaceutico, cautelas quaſdam ſubiungemus, vt ſanitas conſervetur, et perdita quando accerſimur, rite reſtituatur.

§. 2.

Liouoniae ſitus atque climatis ratio, generalis diuiſio atque conſinia.

Liouonia in ſeptentrionem porrecta, ſupra quinquageſimum et quintum latitudinis borealis aſcendit gradum, et verſus quinquageſimum et ſeptimum poli arctici extenditur. Eundem itaque cum Dania fere habet ſitum, niſi quod verſus Orientem magis conuerſa proſpectet Liouonia, Dania vero occidentalis magis deprehendatur. Quod ad clima pertinet, non adeo inſignis harum prouinciarum erit diſcrepantia, cum fere vtraque intra vndecimum et duodecimum clima pateat. Spatium enim intermedium, inter duorum latitudinis graduum centra, clima appellatur. Quilibet vero aſcendens gradus, vbi deſinit, eſſicit, vt longiſſimus dies ad horae dimidiam partem augeatur. Tali ratione euenit, vt, cum Haſſniae, longiſſimus dies per 17 atque dimidiam horae partem duret, in patria vrbe, (gradum vnum circiter polo proprio) longiſſimus dies octodecim horas impleat, et ſic horae dimidiae ſaltem efficiatur differentia. Rigae nimirum, quando longiſſimus eſt dies, hora tertia matutina praeterlapſa, et minuto decimo tertio horae ſuccedentis, ſol emergit, hora octaua vero et nonae vespertinae minuto quadrageſimo ſeptimo deſcendit. Sic itaque hyperboreae regiones, cum hiemis tempore haud ita diu per diem ſole reſciantur, aeſtate tamen, prolongato eius gaudent curſu, vt omnia, quae terra ibi gignit, non obſtante climatis feueritate, pubeſcant. Ad diuiſionem vero quod attinet, Liouoniam ſeptentrionalem Eſtoniam dictam, a Meri-

c) Spatium iſtud conſtituitur, ducta. Conf. Cel. Büſchings Erd-
quando ope circuli parallelis linea Beschreibung. 1 Th. Einleit.
per centrum cuiuslibet gradus eſt

a Meridionali, siue Liuonia striete sic appellata distingui-
mus. Nulla tamen exinde oritur singularis discrepantia,
nisi quod illa minorem totius ducatus, partem haec vero ma-
iorem constituat. Vbi vero ad confinia patriae pro disse-
rentia plagarum respicimus, in primis commemorari me-
reantur Russi, quorum imperium insigne Moscouiticum ap-
pellatum, totum Latus Liuoniae orientale constituit. Huic
adiacens Curoñorum independentium ducatus, australe si-
sit. Notentur autem etiam maria, Balticum in primis in-
periosum, quo a Suecis separamur. Ibi solem patrium sub-
mergi, et ex illo tandem Finnicum sinum septentrionem
Lapponum atque Finnoꝝ nobis sistentem, oriri videmus.
Tali igitur situ, tum quod ad terras, tum quod ad coelum
spectat, Liuonia gaudet.

§. 3.

Atmospherae ratio.

Quodsi aeris mutationes coelique, quo tegimur, attendi-
mus conditiones, varia pro temporum non solum, sed quo-
que plagarum diuersitate nobis obueniunt. Modo enim con-
furgit frigidus aer et siccus, modo se vertit in pluuiosum et
relaxantem; interdum calidus regnat atque siccescens;
non nunquam humidus increbrescit et austerus. Quoniam
vero non tantum polo, sed quoque orienti ^{d)} magis appro-
pinquat Liuonia, plerumque frigidius ibi obseruatur coe-
lum, attamen non minus siccum. Hiemali enim tempore,
ob poli borealis vicinitatem, (cum tantum triginta et tres
vel quatuor latitudinis intersint gradus) praeter subsola-
num, asperrimi plerumque regnant aquilones. Hi vero,
ob admixtas partes glaciales ficei potius et adstringentes,
quam humidi et relaxantes inueniuntur. A meridie vero
admotus aer siue auster, non quidem natura sua, vt qui a
gelido polo antarctico spirat, attamen occidentali et aduen-
ticio

d) In omnibus enim ortui Solis obseruatur coelum, quam in occiden-
tioribus terris, rigidius semper talibus regionibus. V. *Busching.* l. c.

titio calore, dum torridam Zonam permeat, feruidus ad nos accedit, siccus magis est, atmospheram nostram ita rarefacit, vt syluae nonnunquam inardescant, vti recentissima annorum 1747 atque 49. ^e) exempla prostant. Cum quoque maria non insignia transcurrat iste, nisi cum Zephyro coniunctus ad nos accedit, aridus omnino erit censendus. Quod ad Zephyrum siue Fauonium attinet vapores ex Baltico et Germanico mari attrahens, omnium est humidissimus, quando ad nos adfertur; quod tamen haud adeo erit, quando septentrionem simul appropinquat. Eurus denique siue Subfolanus, totam peruolans Asiae late patentem terram, Siberiae nimirum et Tartaria regna, siccus plane et vaporibus destitutus obseruatur ^f). Haecenus in generales atmosphaerae nostratum conditiones inquisuimus, quae vero cuncta pro diuersis anni temporibus, tempestatibus, aliisque coeli mutationibus sunt limitanda. Plerumque autem hieme, vltra quinque menses saepius durante, frigidus aer dominatur, interdum tamen per omne hoc tempus siccus idem atque serenus magis obseruatur. Aestas quidem calida est atque ob hanc ipsam causam molesta, sicca vero plerumque et raro pluuiosa euadit; nulla habita ratione Baltici Maris, niuiumque abundantiae, quas saepius sex mensibus post nondum videmus solutas ^g).

§. 4.

e) Lief. Landwirthschaft. in ad- ditamentis.

nia ratione atque ventorum directione exposuimus descriptionem, iam aliqua ratione Ouidius in Met-

f) Hanc quam de aeris in Liuo- tanta est discordia fratrum.

tam. lib. I. tradidit, vbi cecinit:

Eurus ad Auroram Nabathaeque regna recessit,

Persidaque, et radiis iuga subdita matutinis.

Vesper et Occiduo, quae littorae Sole tepescunt,

Proxima sunt Zephyro: Scythiamque septemque trionem

Horrifer inuasit Boreas: contraria tellus

Nubibus assiduis pluuioque madescit ab Austro.

Tantum dissentio ratione Auitri, tum siccum esse, declarauimus. quem humidum ille praedicat, ob

Italiae in Mari Mediterraneo situm, nos vero ob Liuoniae si-

g) Lief. Landwirthsch. I Th. I Abschn. §. 42.

§. 4.

Maris Baltici effectus.

Mare Balticum accolis suis speciales largiri determinationes et in iis varios proferre effectus, haud quidem propter vapores, quos cum aere communicat, quoniam id anni tempora pluuiosa atque tempestates abunde demonstrant, sed potius ob salinas hisce imprimis admixtas particulas aëquoris, vix indubitatae prorsus sententiae speciem obtinebit, si chemicas easque curiosas euoluimus auctorum disquisitiones, qui generales marium particulas constitutivas, indagauerunt. Illustrissimus COMES MARSILIVS in egregio suo de mare libro ^{h)}, tres in primis laudat particularum species, bitumen, tartarum atque salem, quas non solum aquosis admixtas, sed quoque plerumque in striarum forma, mari supernatantes obseruauit. Liquidum istud supernatans varie coloratum atque ex salinis, oleosis et terrestribus particulis coactum atque mari amaritiem suam praebens, ex cavernis et cuniculis metallorum, ad superficiem maris adscendere, experimenta docent.

Sal itaque, quod mari inest, (siquidem istud non tantum a chemicis lege artis elicitur, sed quoque ex subterraneis cryptis profluens a natura ulterius praeparatur atque artefactum Sal commune appellatum nobis praebet) a solis radiis solutum atque leuius redditum, vaporibus admisceri, aequilibrio atmosphaerae sublato procellis et flatibus in aere distribui atque non solum hominibus, quando per pulmones intrauit, antiputredinosam suam vim largiri, sed quoque ipsius atmosphaerae deprauationi resistere, atque forte vegetationi plantarum inferuire credunt. Cum tamen de experientia auctorum, salis huius originem ex cauernis subterraneis deriuantium, dubitare nequeamus, nec sal fossile, quod in Polonia aliisque terris effoditur, aliud esse videatur quam minera ipsius Salis marini, limitandam potius esse illorum sententiam, quam concedendam crediderim quo.

h) Histoire physique de la Mer. fol.

quoniam acida mineralia vix vnquam in auram abeunt, nisi maximo caloris addito gradu, qualis sub aequatore, nedum in vicinia poli nunquam fuit obseruatus. Quamuis alii bituminis ope sal hocce leuius reddi posse contendunt, vt vaporibus admixtum in aera ascendat, hoc tamen neququam fieri posse exinde apparet, quoniam aqua marina, licet fortiori igne aquosis atque etiam bituminosis quibusdam particulis priuetur, saltem tamen relinquit et sub forma fixa exhibet. Neque sub aequatore calor adeo vehemens esse potest, vt sal marinum bitumini siue volatili huius principio admixtum leuius reddi queat, nedum illud in Baltico mari ab aequatore remoto, effici poterit. Alteram potius sententiam inde deriuare possem; nimirum quod radii solis concentrati magis magisque bitumen resoluant, sal vero liberius redditum aquosis particulis immisceatur; ex inde enim patet, cur maria aequatori et soli magis exposita, qualia sunt oceanus orientalis atque occidentalis, aethiopicus atque pacificum mare, falsiorem acrioremque praebeant saporem, quam alia polis appropinquantia et sub illis fluctuantia, Balticum nimirum cetera, id quod, ne in corruptionem abeant, necessarium erat ⁱ).

B 2

Spe-

i) Forfan alius salis ex mari defendens transpirationem nobis obiciat, experientiam auctorum, qui demonstrarunt, superiorem maris partem, quando destillata fuit, minorem praeuisse salis marini quantitatem; fundum vero maiorem, pari ratione scaturigines ex superficie maris prouenientes, inferiorem paululum quantitatem salis communis exhibere, quam aliae ex fundo maris profluentes. Hinc partem aliquam salis a solis radiis leuiorem redditam in auras abiisse et vaporibus fuisse admixtam crederet. In-

terim quanquam experientia illa auctorum neganda non est. teste imprimis Ill. *Marfillio*, tamen vix illud quod inde volunt colligere, valere videtur, quoniam fundus maris stratis atque cuniculis propior, maiorem copiam salis continere debet, quam superficies remota; et quia sal istud ex maris superficie destillatum, minori copia quidem, semper tamen maiori acrimonia praeditum, quam sal ex fundo elicatum, repertum; parique ratione sal commune siue culinare ex superficie maris profluens et praeparatum

Speciales itaque Baltici Maris, qui ad Liouoniam in habitantes prouenire possunt effectus, erunt humidi vapores, Zephyris admoti, vix vero illis admixtae salinae maris partes. potius leuionis bituminis forsitan expirationes, atque excrementorum ad littora maris eiectionum exhalationes: Excrementorum enim illorum tanta copia autumnali imprimis tempore in multis locis reperitur, vt stercorandis agris inferuiant ^k). Eam ob rationem Baltico mari minorem quidem falsedinem, sed tamen grauitatem specificam maiorem ob terrestrium nimirum particularum abundantiam adscribunt. Quare Cl. SVTTERVS ^l) quoque, ob singularem grauitatem specificam, Balticum mare naues leuiores non admittere, nisi aptea sint ponderosiores factae, annotauit.

Quando itaque sol radiis suis mari nostro incumbit, sal liberatur, et a terrestribus atque crassioribus bituminis partibus purgatur; terrae huius alia pars praecipitari videtur, quippe quae tartarus appellata concretionibus tartareo lapideis, ansam praebet ^m); alia vero cum bitumine coacta et leuius reddita ad littora maris eiicitur, hinc non immerito Illustr. a FISCHER aliquam pestis, rationem quoque ex istis maris excrementorum exhalationibus deriuauit ⁿ).

§. 5.

Agrorum natura, aliaeque terrae Liouoniae conditiones.

Quando agrorum indolem, terraeque in Liouonia perpendimus vim atque naturam, in vniuersum siccum potius, nec adeo pingue ^o), temperatum magis, quam frigidum, et fer,

tum magis acre, alterum vero minus interim amarum magis esse solet; id quod itaque solis efficaciam quoad solutionem salis a bitumine et aliis partibus, non vero quoad volatilisationem ostendit.

k) Lief. Landw. I. Th. I. Abschn. §. 18.

l) Diff. de Statu sano et morbo-
fo accolarum Maris Baltici.

m) Histoire physique de la Mer.
Seconde partie.

n) Lief. Landw. 2ter Anhang von
der Pest. §. 9.

o) Lib. cit. I P. §. 45.

fertile atque fecundum solum ibi esse, dici potest. Tantam enim copiam frumenti, et fecalis in primis agri nostri reddunt, ut non immerito Livonia granarium aliarum regionum appelletur. Secale autem, quod antequam teritur atque purgatur, in horreis calefactis fumo exsiccat, sic cum quidem esse videtur, non tamen ad corruptionem proclive sed salubre atque egregiae censendum est (indolis p). Praestantiora autem, quae ex ea terra producuntur frumenta, aestiva sunt; cantherina vero, calidioribus regionibus propria, sob climatis seueritatem haud ita bene ad incrementum proueniunt. Quamquam itaque aestiui hordei grana maiora apud nos obseruantur, tritici tamen cantherini minora esse solent^q). Olera vero atque caeterae culinariae plantae, omnino facilius atque melioris indolis plerumque, quam in calidioribus terris progerminant, id quod maxime de nasturtinis atque antiscorbuticis plantis et radicibus, ex quo genere sunt raphanus, armoracea, allii genera cet. valet. In causam huius si inquisueris, sequentem inveniri posse putabis: acidum nimirum vegetabile ex altera parte in calido ac pinguiori solo, celerius transpirat, atque a phlogisto aereo subtilius, quam in temperato nostro redditur; ex altera vero parte principium nasturtinis plantis inhaerens specificum salino-oleosum a terra temperata, magis retinetur, nec ita celeriter euaporat. Praesertim quoque legumina, fabarum in primis atque piscium genera magnitudine fruges eiusdem generis, quae in aliis terris cre-

B 3

sunt

p) Quinque in primis adfert Ill. a Fischer in Collectan. Breslau. anni 1726. rationes praestantiae fecalis in Livonia, prae climatibus calidioribus.

1. quoniam solum Livoniae ficcum magis est, quam humidum siue pingue.

2. quia circa solstitium aestivum, quando ad maturitatem incipit, plerumque fertidissimus sol et arida tempestas obseruatur.

3. quia ex arboribus et syluis ex-

ustis multos agros adhuc praeparant, quarum cineres non adeo pinguem largiuntur terram.

4. ob rem pecuariam ampliore in Curlandia atque Lithuania, quam inter nostrates minus stercorantur Livoniae agri, ideoque corruptioni minus obnoxia praebent frumenta.

5. propter praeparationem fecalis in horreis calefactis, abundans humor eius subtrahitur.

q) Liefel. Landw. §. 41. p. cit.

scunt superant, et optinae quoque notae esse praedicantur ^{r)}. Dolendum autem est dulce donum Bacchi, a climate patriae recusari, nec vbertatem adesse pomorum. ^{s)} Perficis enim et armeniacis malis, aliisque fructuum horaeorum generibus aut prorsus caremus, aut illi aegre, propter gelidas gemmis erumpentibus atque arboribus ipsis noxias noctes, et propter cito praeteruolantem aestatem proueniunt; sub rigido enim caelo acidus in illis succus a solis radiis difficillime coquitur et mitigatur, quia autumnus et rigidus aer citius prorumpit.

Praeterea Liouoniae terra plana magis, quam montibus obstipata et paludosa magis, quam arida conspicitur. Montibus autem, ubi deficiunt, substituuntur syluae, flumini et lacus; hi undique explicati, piscibus, eisque alibi ignotis quasi scatent ^{s)}. Syluae vero feris abundant et volatilibus in primis innumerae diuersitatis. Ceterum prata vernali tempore herbis et floribus amoenissimis exornata et tanquam grauidata conspiciuntur, hinc optima armentis nostris porrigunt alimenta, quae propterea plurimum pinguis et opinae reperiuntur ^{r)}. Haecenus igitur de patriae terrae indole, atque commodis quae clima nostratibus suppeditat. Non omnia quidem obtinere potuimus a prouida natura ^{r)} hic enim *segetes: illic veniunt felicitus vuae: Arbores foetus abibi;* ^{s)} apparet tamen nos a natura haud fuisse neglectos.

§. 6.

Res non naturales, sanitatis atque morborum fons generalis.

Cum itaque vidērimus qualis sit natura patrii climatis, quae vis et indoles sit aeris et atmosphaerae, quos Mare habeat effectus, et quid agri valeant et producant, et sic desiderio

r) ib. §. 30.

vbi 40 circiter diuersa genera erant annotata.

s) Memini enim legisse apud patrem optimum catalogum piscium, in Liouoniae aquis natantium,

t) Non enim liquidi gregibus fontes non gramina defunt.

derio elegantissimi vatis ^{u)}) aliquo modo satisfecerimus, dicentis:

At prius, ignotum ferro quam scindimus aequor,

Ventos, et varium caeli praediscere morem

Cura sit; ac patrios cultus habitusque locorum;

Et quid quaeque ferat regio, et quid quaeque recuset.

Jam vitae genus nostratum pro ordine sex rerum non naturalium erit considerandum, vt intelligi possit, qualis omnium rerum, quas supra recensuimus, sit effectus, quid inde fluat quoad sanitatem et quales inde oriantur morbi. Talem enim habent hae singulae res cum corpore humano rationem, atque tantam inter se coniunctionem, vt hominem non aer tantum vel saltem alimenta nutriant, sed etiam motus nos sustentare debeat, quem quies excipiat et somnus: vigiliae postea et animi affectus, excreta atque retenta adeo vicissim agere et talem inter sese habere solent nexum, vt nullus homo sit, qui aere et alimentis priuatus, vel motu destitutus, vel nimis exercitatus fuisset, vel animi motibus diu turbatus, vel somnum et vigiliis, vel excreta tandem et retenta negligens, de firma atque integra sanitate gloriari possit. Eadem quoque C. S V T T E R I ^{v)}) et originem et causas diuersae inter homines sanitatis ex his deriuantis sententia est: „partes enim nutrientes (inquit) suppeditantur per

„alimenta assumpta; illarum vero qualitas et dispositio diuersimode determinatur, per aerem, motum, vigiliis, animi

„pathemata, excreta et retenta. Sic patet, sanitatem siue decentem proportionem inter partes fluidas et solidas, diuersam esse pro sex rerum non naturalium ad corpus applicatarum, ita vt partes fluidae diuersimode constitutas

„et mutatae per res non naturales partibus quoque solidis, diuersam concilient conformationem, quae accommodata sit, fluidis decenter mouendis. Haec vero non sanitatis solum, sed quoque morborum ratio est. Quodsi enim vitae genus mutatum, mutatasque res non naturales perpendamus

mus

u) Virg. Georg. L. I.

v) in Diss. de statu sano et morbofo accolarum Maris Baltici.

mus, non mirandum est, si quando novos ingrauescere morbos, aliosque quondam frequentiores euanescere videmus. Sic medici nostri de morbis conqueruntur nervosis, qui nostro aevo adeo copiosi sunt atque graues. In causas vero inquirentes, potum vitiatum, calidas nimirum forbitiones plurimum contribuuisse fatentur; hae enim primas vias et solidas partes quascunque relaxant, vim vitae et robur infringunt, simulque non tantum humores digerentes, sed etiam omnes reliquos attenuant, atque dissolunt. Inde quoque fortasse purpura, puerperis in superioribus seculis incognita vel minus nota, inter nostras adeo est solemnis. Materia enim morbifica, tum ob victum hodie lautiolem et acriorem, tum ob corporum languorem, ex tepidis saepius forbitionibus ortum, ad peripheriam corporis allecta ibidem infidet, subigi tamen atque ulterius vrgeri nequit, sed viribus fractis ad centrum redit, et vitam supprimit.

Laudatur veterum vitalitas atque virium magnitudo, nec illis imputatur, se posteros habuisse debiliores, cum ruralem magis vivebant vitam^{x)}, atque exercitata praevalebat.

Quid; quod, si ex altera parte fordidissimos atque eos, quibus medela adferri non poterat, antiquitatis perpendimus morbos, quales Elephantiasis; Lepra, aliique fuerunt: Diactae errores, atque res non naturales neglectas illa mala dedisse, hoc fonte deriuata cladem in corpora fluxisse deprehendimus.

Itaque sanitatis non tantum, verum etiam morborum causae ex rebus non naturalibus fluunt inque iis quaerendae sunt. His enim neglectis, causae enascuntur occasionales, quae in corpore immanentes, sensim sensimque corpus a statu sano declinant, inde causae praedisponentes et ex his tandem proxima morborum causa fluit.

§. 7.

Aer ruricoliarum consideratur.

Quanta sit aeris in corpus nostrum vis et efficacia, optime omnium perspexit, magnus ille medicinae dictator et
parens

x) Cic. orat. pro Sex. Roscio Amerino. lib. I. c. 11. 12. et Liuium Lib. III. Plin. lib. 18. c. 13. adde Flor. cap. 26.

parens Hipocrates, qui, aerem occultum corporis eſſe cibum, exiſtimauit. Et proſecto quid, eſt quod nos, ex vtero vix excluſo ſilico nutrit, quodque nos ^{a)} acres magis, magiſque hilares reddit, quam grata, quam ducimus, aura. Idem imo iſte, ipſius quoque varietatibus, non tantummodo temperamenta et hominum mores ^{y)}, ſed quoque omnes vulgares tribuit morbos ^{z)}, idque non inmerito: poteſtne enim communior cauſa morborum excogitari, quam illa, quae cum omnibus comunicetur?

De natura vero aeris et atmoſphaerae in Liuonia, ſuperius §. 3. in genere a nobis conſideratae preſſius nunc, vt pro anni temporibus eorumque mutationibus agamus, neceſſe eſt.

Sed nec de vniuerſalibus ſub quauis climate, ab aere rurali prouenientibus agreſtium praefidiis, noua praemittere animus eſt, quippe quae Cel. H V X H A M I V S in obſeruationibus de aere et morbis epidemicis ^{a)} ita egregie atque prolixè expoſuit, vt nihil nobis quam verba eiusdem ſubnectere incumbat.

„Ad rectam, enim ait, vtique valetudinem, tanti conducit
 „purum et apricum reſpirare aerem, vt alſque eo in mor-
 „bis quam plurimis, vix vlla alia Medicina proficiat: quod
 „tam ſaepe annotaui, vt non poſſum quin, cum elegantiffi-
 „mo poeta clarem:

o fortunatos nimium, ſuaſi bona norint,

Agricolas!

„Quorum nempe et otia et negotia ſaluberrimis in agris per-
 „aguntur. Aura quippe ruſtica longe magis pura eſt, et
 „elaſtica, quam quae, infinitis vrbanis ſordibus contamina-
 „ta, grauis admodum et inſalubris euadit, aeſtuo praefer-
 „tim tempore, cum ſolis ardor omnigenos excitat vapores.
 „Eſt inſuper tunc frigida magis, ac halitu ſaluberrimo her-
 „barum ſpirituque terrae vegetiſſima, ad recreandas vires,
 „et pulmones expandendos, ſit idonea maxime, nec vero
 „pinguibus ſocdata vaporibus, vel minime, perſpirationi
 „afficit; quin eam promouet plurimum. Tanta hinc nos
 „perfundit alacritate purus pergratus ruris aer, tum et reſpi-
 „ratio-

y) Hipocr. de aere et aqua &c.
 Lib.

z) idem in epidemior libr.

a) Edit. Lond. 1752. vol. I

„rationi, et perspirationi simul inseruit! De solemniori itaque incipimus agere Liouoniae aere, aquilone, atque omnium saluberrimo ex Hipocratis opinione^{b)} quo quando autumnus seuire cessauit, plerumque per totum fere hiemale tempus nostrates gaudent atque reficiuntur. Serena ista substantia, spiritus nostri, (vt GALENVS ait) substantiae, quam reficit, simillima, subtilia haud quidem, attamen valida magis et robusta, pingua haud quidem, densa potius et constricta corpora reddit. „Omnia enim quae saltem attingit corporis „vasa, aer ille, coarctat; idem iste annulus, quem aestate „vix digito induis, hyeme frigida excutitur facillime: sup- „puta iam a contractione paruulae istius partis, quantum „patiatur totum c).„ Non solum vero solida roborat, et ad fortiorem contractionem disponit, sed quoque *globulos sanguinis accumulatur et compingit, tota massa humorum velocius mouetur, secretiones atque excretiones promouentur, omnes functiones animales euadunt validiores* et corpora redduntur alacriora. Quae omnia eo feliciter obtinentur, si corpus bene mouetur, cibisque aptis nutritur. Neglectis vero victus et motus regulis, in minimis vasculis lentior sequitur humorum progressus insimulque ob fluidas igneasque per corporis peripheriam auolantes particulas, stases, obstructions et grauiora ex inde mala oriuntur.

Cum vero ob aquilones, subuenientibus nonnunquam subsolanis, plerumque regnantes (§. 3.) frequentissime sub nostro caelo cum frigore coniuncta sit siccitas, isti proinde venti „vnita vi, effectus edunt maiores; adeo vt, dum conspirant vna, saepe demum subsequatur vis vitae, quam vel „par est, fortior; quae tandem proinde suis et ipsa viribus „ruit. Tam validus enim solida inter et fluida oritur attritus, tam rapidus sanguinis cursus; corrugata insuper a frigore cute, tanta dissipatio humidissimi, crassissimi autem „retentio, donec fit cruor acris valde et maxime viscosus: „dumque in vasa vrgeatur inepta, morbos omnigenos inflammatorii generis parit^{d)}.

Solui-

b) Hip. de morb. sacro libr. Sect. 15.

c) Huxham. l. cit.

d) id. ibid.

Soluitur quidem hiems, frigora ſubinde miteſcunt, redeuntque gramina campis, quando remiſſiores ſpirant Zephyri, communes nuncii veris; cum vero maris, fluuio- rum regelantium, atque paludum ſtagnantium repleti ſint vaporibus, grauiſſimis nonnunquam morbis materiam afferunt. Id quod quoad pulmones non ſolum, ſed etiam quoad totum corpus, cuius attingunt ſuperficiem, affirmandum eſt. Ad pulmones ſi prius reſpiciamus, humida illa atmosfera „ non tantum quoniam grauis eſt, et vaſcula minima compri- „ mendo liberum humorum circuitum per pulmones impedit, „ ſed ob vapores aquoſos introductos, et in pulmonibus quo- „ dammodo incalēſcentes, veſiculas etiam et vaſa relaxat, „ mucum hic ſecernendum auget atque inſpiſſat, et ſaburram „ humorum ad nobile hoc viſcus allicit; hinc vndique mor- „ bos catarrhales e), grauiſſimoſque a ſeroſa colluue affe- „ ctus, ruricolos et vrbanos infeſtare videmus. Quodſi vero effectus illius in peripheria corporis euenientes contem- plumur, partim fibras et ſolida relaxata, et robur labefactatum, partim circulum humorum turbatum animaduertimus. Tranſpirationo imprimis ſuppreſſa, lympham in cute fouet lenteſcentem, quae, quando in acrimoniam tranſiit, malignis et putridis morbis f) oriundis anſam praebet. At vero ſi, flu- uis

C 2

e) Conf. Inſtit. Phyſiol. P. IV. §. 700. Magnif. Luduigii praeceptoris mei, omni honoris et obſeruantiae cultu nunquam ſatis praedicandi.

f) Singularem Cl. Sutterus (in §. Diſſ. cit) morborum catharralium, et putridorum cauſam in aquis regelantibus quaerit, „ob aeris nimirum in- „ ter glaciem atque congelatas aquas, „ moram diuturnam; qui cum diu re- „ ſtiterit immobilis, putredinem con- „ cepit, non tam ex ſe ipſo, quam „ propter admixtos vapores, putrida „ ex aqua ſub glacie aſcendentes, et „ ex piſcibus, in aqua, durante con- „ gelatione demortuis, natos. „ Sa-

ne diuturnam hanc aeris moram multum conferre poſſe, vt maligni tales in Liuania ſaepe exoriantur morbi, veritate haud repugnare videtur. „Haud minus enim (vt iterum „ cum Cl. Huxhamio dicam) corrup- „ pitur ſtagnans aer, quam aqua ſta- „ gnans, quae cito, niſi mouetur ſub- „ inde putreſcit. „ Hinc quoque ille ipſe poſt longum gelu, cum degela- tio acceſſit, morbos in Anglia epedemicos ſaeppiſſime obſeruauit. Non ſolum ob aquas regelantes atque ſta- gnantes ſub gelu, atque putridum a- volantem aerem, vti Cl. Sutterus opi- natur, ſed quoniam retentis diu ſali- nis

viis gelu solutis; et sole appropinquante, demuo aquilones exsurgunt, atque plerumque per totum fere Maii mensem intercurrentibus subsolanis Liuoniam infestant^g), atmosphaera purgatur, corporibus relaxatis redditur tonus, transpiratio facilius succedit, et non solum sani bene nutriuntur, sed quoque aegrotantibus atque conualescentibus renascens atque reficiens aer succurrit. Incipit postea aestas, et frigidior atmosphaera, Austro mitigatur. „Hic enim, cum a „torrida Zona lene secum deuchit sulphur, veluti florum „eruptionem austerorumque fructuum maturitatem promo- „vet, sic etiam nostratum corporibus, eodem leni sulphure, „liberiori promota transpiratione blandiatur^h). Aufertur itaque humidum durante hieme collectum, reparatur fluidorum aequilibrium solidis antea roboratis, et ita sanitas restituitur. Interim aestiuo spatio, auster Liuoniae siccus atque rarefaciens (§. 3.) humidum subinde corporibus nostratum detrahit, eodemque salinae partes sensim sensimque exacuantur, et bilis acrimonia increfcit, hinc evidens est, cur autumnno ingrediente non solum dysenteriae, sed etiam malignae putridaeque febres in nostrates adeo vulgantur. Quodsi vero autumnus, sole pedetentim remoto, aestatem subsequitur, et rigidi redeunt venti, et grauibus vaporibus iamiam repleta atmosphaera, pluuiosis accedentibus tempestatibus grauior adhuc et respirationis organis molestior redditur, transpiratione suppressa, (in primis cum aestatis calore, exagitata corpora acrioribus iamiam abundant humoribus) omnia ad interiora ruunt, febresque lentae, putridae, neruofae, imo pestilentialis exoriuntur. Pessimus itaque pestilentialis ille aer, quando procellis subuenientibus purgatur, atque hieme iterum reueniente vapores condensati ad

nis sulphureis in terra halitibus, ver atque Zephyrus post longum gelu iterum reueniens, stagnantes vapores euoluit, attrahit et ita pulmonens intrans corpora inquinat. (V. Huxb. lib. I. proleg.)

g) Lief. Landw. 1 Th. 1 Abschn. §. 34 41.

h) Lancif. de natua coeli romani qualitate cap. 4.

ad terrae superficiem adstringuntur, salubris atque ferena
atmosphera sanitati atque vitalitati nostratum haud parum
opitulatur.

§. 8.
Fumus.

Generalioribus his de natura aeris et atmosphaerae
constitutione in Liuonia expositis, necesse nunc est, vt ad
sententiam Ill. a. FISCHER, i), in rebus non naturalibus
exponendis, de fumo velut de solemnī singularique aeris in-
ter nostrates differentia quaedam adiiciamus. Diu nimi-
rum inualuit mos inque consuetudinem, rerum semper in-
credibilium matrem et in corporibus nostratum miros ef-
fectus producentem, abiit, vt a primis partus diebus (vt po-
te qui in balneis nostratum plerumque absoluuntur^{k)}) in-
fans mundetur atque ablutus, post vnum vel alterum diem
ex balneariis hypocaustis in horreolum transferatur, vbi
autumnali atque hiemis tempore non solum frumentorum
exsiccatio instituitur, sed quoque hiberna habitacula po-
nuntur. Horrea illa vno aditu saltem atque duobus spiraculis
praedita, ingentes continent fornaces, quae calefactae,
per ianuam spiraculaque aperta crassiores quidem fu-
mi partem emittunt, subtiliores vero et tenuiores carbo-
num vapores relinquunt, quos clausis aperturis tota rusti-
cana familia infugit quotidie. Hisce vaporibus tempore ves-
pertino, in primis hieme, fuliginosus admiscetur vapor te-
darum, quibus luminis gratia ad negotia sua peragenda
vtuntur. Quodsi nunc fumosi istius aeris vim atque effica-
citatem in tuenda nostratum sanitate morbisque praecauen-
dis perpendamus, iste ob constringentem suam virtutem
pulmones eorum contra feueritatem atque vicissitudines
aeris praeseruare, hincque nascituris alias in tam nobili cor-
poris parte congestionibus resistere videtur: cum vero idem

i) Liefl. Landw. 2 Anhang, von der Pest. §. 56.

k) l. c. §. 52.

iste et nimium exsiccet, et corrugët, ob hanc ideo vim pariter quoque noxius euadit, et velut ficcus aer inflammatoriiis morbis et infantibus in primis tenellis, nec affuetis, ob sal suum subtile venas pulmonum resorbentes intrans, sanguini admixtum, variolarum malignitati ^{l)} aliquam occasionem forte praeberere potest.

§. 9. *Alimenta ex regno vegetabili considerantur.*
 Principem inter omnia, ex variis naturae regnis desumpta alimenta, locum habere vegetabilia, non solum Scriptura sacra testatur, sed et ipsa rei naturam comprobare videtur. Ita enim Deus statim ac coelum et terram creauerat, primos homines his allocutus est verbis: „En ego vobis trado omnes herbas, quae sunt in omni terrae solo frugiferae, omnesque ab ipso foetu praeditas arbores, semina parientes, quibus ad victum utamini ^{m)}. Neque exiguam hominum partem ad hunc usque diem vegetabilibus nutrirı, quid? quod plurima animalia bruta his ipsis vesci, animadvertimus. Quantum interea remotum est a nobis, illam reprehendere hominum multitudinem, qui victum animale, utpote humoribus nostris similem, facile subigendum celeriusque nutrientem elegerunt, tantum nos ad comprobendam victus durioris et vegetabilis rationem pronos esse fatemur, talemque agrestibus in primis aliisque vitam laboriosam degentibus hominibus concedendam esse suademus. Quodsi enim principia vegetabilium naturam constituentia perpendimus et chemicis, acidum imprimis sal, cum terra, aqua, parte oleosa, spiritu rectore et specifico principio commixtum comprobantibus, assentimur ⁿ⁾, facile ad cre-

l) Ltesl. I. l. cit. §. 54.

m) Genes. I, 29.

n) Itaque cruda vegetantia, quaecunque fuerint, omnia habent in se aquam, spiritus dictos, siue corpu-

scula inuisibilia, exhalantia, plerumque odorata, quae in ipsa illa aqua plerumque haerent, atque inde seorsum separata in auras abeunt; salem acidum volatilem; oleum volatile leue

Pañe. egeo; iam mellitis potiore placentis.

Viuere naturae si conuenienter oportet,

Ponendaeque domo quaerenda est area primum;

Nouistine locum potiozem rure beato? —

Secalinus praesertim inter nostrates vsitatus, atque aliis panis generibus antepositus, ipsa quidem natura sua, ob densiorem seminis structuram ^{q)} omnibus aliis densior, ob allegatas (§. cit.) rationes ficcus magis, validis tamen corporibus magis conuenit et melius nutrit. Quoad praeparationem durus quidem idem censendus est et ater, quoniam semel tantum teritur, nec incernitur, sed sursum magis intermixtus coquitur. Neque tamen in modo coquendi *Celsus* repugnare videntur nostrates, utpote qui non fermentatum magis suadet ^{r)}. Non fermentatus enim et ficior panis bene ab eis dissoluitur atque subigitur, hinc quemadmodum lentius nutrit, sic eo fortiora et validiora corpora reddit ^{s)}. Inter reliqua autem cerealium genera coctum in primis sagopyrum idemque acidulatum atque lacti coagulato admixtum, adeo acstinatur, ut dicerem fere, pulmentum istud non solum in agrestium ore versari, sed quoque in commune proverbium iam abiisse. Ex leguminibus vero (§. cit.) obiter commemoratis, semina cannabis trita saepius in cibum adhibent, exque radicibus raphanum prae reliquis maximi faciunt eundemque adeo ipsis morbis haud raro opponunt.

Ut vero de ipsa praeparatione horum vegetabilium pauca addam, tenendum est, sal commune atque acetum, praecipua esse condimenta, quae cibus addunt. Quid vero efficaci illo et salutari condimento, sale communi vtilius, quidue tam duriorum ciborum digestionem iuuare magis potest?

Tri-

q) Magn. Ludwig. in Institutt. Physiol. §. 727.

r) Celsus de Medicina Lib. II. cap. 24.

s) Fermentatus vero debilioribus conducit. Aer enim elasticus vege-

tabilium fermentationis tempore sese expandens, crassiores et terrestris particulas magis soluit, acidum, oleum et s. p. liberiora redduntur et euoluuntur, atque alimentum tale facilius a mensuris nostris subigitur.

Tribuunt quidem ei vim exsiccantem; tot viscidis tamen admixtum cibus canalem intestinorum non adeo exsiccare, nec etiam nostratibus, molliorem evadere posse, potius stimulo suo humores digerentes allicere putandum est. Quid? quod appetitum ciborum incitat, viscidum et crudum dissolvit corporisque humores ita attenuat, ut colatoria facilius permeent. Acetum autem cum ciborum macerationi opituletur, ventriculum ad fortiorem contractionem disponat, et ad sanguinem desatum blandam transpirationem inducat, hisdem omnino conveniens iudicandum erit. Licet autem vegetabilis eorum victus sanitati atque valetudini admodum profit, tamen ob eiusdem victus abusum aliosque diaetae errores, viscidum, acrimonia acida plerumque scattens, increbrescit, quapropter viscerum obstructions et saepissime febres intermittentes pertinaciores producuntur.

§. 10.

Alimenta ex animalibus desumpta.

Prouti animalium differunt genera, ita etiam cibus ex iisdem desumptus, multiplex esse solet. Aliud enim est domesticum genus atque mansuetum, sylvestre aliud et indomitum; aliud constituunt genus volatilia, aliud vero pisces. Quamvis autem nec unum nec alterum horum animalium genus parce in Liuonia distributum sit, permulta tamen eorum sunt, quae, si ad agricolas respicias, Tantali sane dapes sint dicenda. Alii enim, qui urbibus nostris propiores rusticantur, domesticis animalibus, armentis praesertim vescuntur; alii vero iique remotiores, plura quidem mactant, carnemque sale conspergunt et fumo indurant, sed festiviis tantum et aliis solemnioribus diebus, veluti quando epulo sacro utuntur, carnibus iis delectantur. Ferinas vero et volucres potius nobilium dapes, quam rusticorum delicias putes. Primaria itaque sercula et alimenta, quae ex pecuaria re ad nostrates redundant, lac atque butyrum sunt. Vtrumque ob pabuli Liuoniae praestantiam (§. 5.) optima indolis reperitur. Lac quidem siue chylus animalium ex

D

suc-

cis vegetabilium eductus inque vberibus secretus, cum in animalibus mutationem iam subierit et indolem eorundem aliquantisper induerit, a nostratibus non solum facillime digeritur, verum etiam citius in hominibus tam exercitatis apponitur, eosdemque egregie nutrit. Sic igitur succus ille, qui frequentius adhibitus, vitae seditariae deditis, nimium nutrimentum praebet, inter praecipua et optima nostratum alimenta refert. Vbi vero pituitosum et acidofcatus coagulatum in primis visis iam abundat, quippe quod, cum saepius lac acetariis immisceant, facillime exoritur viscidum, proinde et acidum noua incrementa capit, quae si ad sanguinem propellantur, cacochymiam humorum acidam, febres intermittentes aliosque morbos, ex hacce causa oriundos, producere solent.

Quodsi nunc ad pisces respiciamus, quibus adeo refertae deprehenduntur Liuoniae aquae, frequentius eos a nostratibus ad depellendam famem adhiberi fatendum est. Nec id improbandum esse arbitror, siquidem isti, nisi abusus accedat, haud incongrua Liuoniensibus praebere solent alimenta. Optime celere ex piscibus assumtis nutritionem Ichthyophagi de monstrant, quales sunt maris rubri accolae, et Samogetae alique populi polo arctico propinquiores, quibus natura vix alia praeter piscium carnes largitur nutrimenta. „Hi vero, uti Cl. SVTTERV'S *) tradit, cum terra meliora ipsis neget alimenta, piscibus solis, ut vnicò fere et perpetuo alimento, fruuntur. Quae equidem oleosa alimenta citam nutritionem illis praebent, ut, (quemadmodum accepit) decimo iam anno consuetum et absolutum acquirant corporis complementum, generent et concipiant praecocius, raro tamen trigessimum vel quadragesimum ad summum annum viuendo superent. „ Piscium enim carnes eadem quidem ratione ut caetera animalia ad acalescentem indolem vergunt, oleosis tamen atque terrestribus insuper particulis abundant, siquidem victu nutriuntur glutinoso, vibrante tamen et leniore motu agitantur,

*) l. c. §. 26. U

tur, vix vero ita corpus mouent; vt oleoſi et crudi iſti humores ſubigi prorsus poſſint^{u)}. Piſcibus itaque, cum eorum carnes humoribus noſtris aptiores iam ſint, citius quidem homines nutriuntur, interim tamen bene ſubacti ob laborioſam et mobilem hominum vitam celeriori etiam obnoxii ſunt deſtructioni. Jam ſi ad noſtrates regredimur tali victu nutritos, haecce alimenta eis conſentanea ſatis et conuenientia eſſe videntur, vtpote qui, non ſolum piſces bene digerunt, ſed etiam interpoſito ſaepeius vegetabili victu, eoſdem corrigunt, et ita citiori deſtructioni humorum occurrunt. Accedit et hoc, quod illi marinos piſces rarius comedant; quam fluuiatiles, quippe qui in circumfluenti aqua vitam ſuam degentes, non adeo tenaces vt, marini reperiuntur^{x)}. In primis vero ipſa inter noſtrates uſitata piſcium praeparatio, non ſolum faciliorem eorum reddit concoctionem, verum etiam piſcium indoli et naturae ſatis accommodata habenda eſt. Saepe nimirum ſalem nonnullis piſcibus adſpergunt, antequam eos ingerant, qua vero cura, viſcidum et oleum eorum attenuatur, ita vt facilius concoqui queant. In primis illi piſces huc pertinent, qui Spratti (Strömlinge) appellantur^{y)}, qui quidem haecibus Anglorum et aliorum populorum minores, commode tamen his deficientibus ſubſtitui poſſunt. Alii porro piſces affando praeparantur, vt ſunt Lampetrae fluuiatiles^{z)}, aliique, aceto inſuper condiuntur, ſicque praeparati bonae indolis cenſendi ſunt. Igne enim iſtis ſubiecto, oleum et pinguedo magis elicitur atque alcalinum inde ſal liberius red-

D 2

ditum

u) Inde quoque intelligi poſſe videtur, cur marini piſces tanta atque eximia praediti ſint corporis vaſtitate; cum forſan motu haud adeo percuſſi, niſi, procellis grauioribus, gluten ſuum minus concoquere et extenuare valent.

x) Et hinc quoque apparet ratio, cur quando procellae ſaeuierunt, piſcium in mari viuentium carnes

praestantiores inueniantur, quam antea durante maris tranquillitate ſeſſe ſolent; quia impetuoſis maris fluſibus, caro illorum magis ſubigitur.

y) Vid. *Linnaeus* in *System. nat. Genus Clupearum.* p. 51. *Eiusd. Fauna Suecica. Stock. 1761.* 8 p. 127.

z) Vid. *Linn. Syſt. Nat. Genus Petromyzon.* et *Faun. Suec.* p. 105.

ditum superfluo aceto corrigitur et temperatur. Sic etiam alii acre siccati ad usum diu seruantur; hique tamen minus nutriunt et difficilius mitigantur; siquidem luthidum parsque eorum tenuior in auram abiit, terrestri vero coacta remansit. Qui autem fumo exsiccantur pisces, ob animoniacale fuliginis sal, acrimoniam quandam acquirunt, et ad faciliorem concoctionem atque subactionem apti euadunt. Itaque tali modo praeparatus piscium victus nostratibus optime convenire et non nisi per abusum iisdem molestus esse videtur. Tunc enim viscidum in primis viis adauctum atque effusum, non solum obstructions producit, sed quoque, si sal nisimul alcalinum eminens ex primis viis ad sanguinem delatum; motu huius magis euoluitur atque subtilius redditur; cachochymiam biliosam atque putridas febres; gignere solet.

Haec itaque quoad qualitatem et indolem ciborum dicenda erant, ad ipsam vero quantitatem et copiam alimentorum quod attinet, vix quidem nostrates gulae nimis indulgere, neque tamen illos cibi insinistri esse notamus. Nonne enim laboriosa eorum vita et corporis vehementes motus multa ex corpore dissipant? nonne etiam ipse frigidus aer et gelidum clima solida firmant et contrahunt, atque ita nouo quasi stimulo in ventriculum agunt et aviditatem intendunt? Excedentem interim illam ciborum assumptionem saepius ad generandam pituitosam et viscidam in primis viis colluuiem, conferre multum posse, inficiendum non erit.

§. II.

Potus.

At vero inter ea, quae ad conseruandam vitam corporisque integritatem requiruntur, non aer tantum et cibus, sed etiam potulenta, ponuntur (§. 6.) „Necessitas autem eorum, ex copia fluidorum corporis solida secundum naturam exsuperante, et ex se- atque excretionibus per fluida ingesta adiuuandis, patet, a). Hinc potus nostratum, qua-

a) Vid. Mangnif. Ludwig. Instit. Physiol. P. IV. §. 774.

quatenus valetudini ſtabilendae et retinendae inferuiat, conſiderandus, atque tam de variis eius generibus et potu ipſo, quam de quantitate et copia eiusdem aliquid dicendum eſt. Iam vero ſi ad varia ciuium noſtrorum potulenta, horumque reſpiciamus indolem, aqua in primis omnium et hominum et animalium potus vniuerſalis, etiam noſtratum communis reperitur, huiusque in uſu modum minime excedentes, ſanitati ſuae bene conſulunt, atque propter illius integritatem ſalubremque naturam vix unquam morbis aſſiciuntur. Ditiore vero incolarum pars, cereuiſia, ex polenta cocta parata utitur, quae uti Cl. s v t e r v s ^{b)} de accolis Baltici maris defendit, hiſque minus conuenientem iudicat, nec minus noſtratibus conuenire videtur. Cereuiſia enim, quae intercepta antea fermentatione cerealium paratur, ſpiritum quidem, ſed non nimis concentratum ſouet ^{c)}, hunc ſpiritus animales leniter adauget, motus vitales blande intendit atque particularum nutrientium appoſitionem adiuvat; et ipſe quoque ob particulas oleoſo-mucilaginofas admixtas bene nutrit. Neque vero a cereuiſia nimia nutritio neque vaſorum repletio in noſtratibus eſt pertimeſcenda; ſiquidem motibus vehementioribus eam ſtatim ſubigunt atque diſſipant. Aliquid inſuper et ipſa eius in Liuonia coquendae hic conſert ratio. Saepiſſime enim noſtrates in polentam iſtam, ex qua cereuiſiam parant, lapides iniiciunt ignitos et candentis metalli fragmenta, ſicque polentam fermentantem, antequam lupulus additur, per aliquod tempus ſouent; rarius vero polentam ſola aqua inuſa coquunt. Hacce igitur cerealium praeparatione, craſſiores et oleoſae particulae minus euoluuntur, quam ſi ipſa coctio praegreſſa fuerit ^{d)}. Hinc diluentem et leniter nutrientem virtutem

D 3

tutem

b) §. 30.

c) Spiritus enim a crudis terreis cerealium partibus ob interceptam fermentationem nondum plenarie ſolutus eſt, ſed adhuc illis adhaerens, heterogeneae magis atque

ita minus concentratae indolis eſſe debet.

d) Ex hac ratione inte'lligi poterit, cur cocti cereuiſia facilius corumpatur, quam alia; cur cocta pinguior, haec vero tenuior ſiat.

tutem tali cereuisiae tribuit Ill. de FISCHER^{e)}, coctam vero roborare magis et nutrire profitetur. Pauperior vero ideoque maxima ruricolarum pars secunda, iam interdum cereuisiam bibit, plerumque vero alio fermentato, ex surfure fecalino fermentato atque aqua parato vtuntur potu, qui non tam roborando, quam diluendo potius efficacem se praebet, atque forsan ob fermentantem suam vim subactioni ciborum inferuire potest, interim tamen et iis, qui potu isto abutuntur, quae acidam iam acrimoniam in primis viis foveant, non raro molestus euadit^{f)}.

Inter spirituosas siccis Liouonensium leuamina, in primis spiritum ex frumento paratum in deliciis habent. Spirituosum hocce atque exhilarans remedium, ex spiritibus, vt ita dicam, vegetabilium compositum^{g)}, atque ob velocitatem atque penetrabilitatem animalibus nostris spiritibus simile, repente iis sese quasi communicat, nervos excitat atque omnes circulantium humorum motus, se-atque excretiones, in primis vero insensibilem transpirationem blandè promouet, tandemque ventriculum roborando et motum peristalticum adiuuando optime alimentorum resolutioni succurrit. Quemadmodum vero omne nimium in vitium abire solet, sic quoque praestantissimum istud rusticorum remedium atque multorum refugium, perniciosos edere solet effectus. Ille, ipse enim spiritus, quo omnes corporis motus intenduntur, omnesque se-atque excretiones promouentur, si nimis et crebro vsurpatus fuerit, fluidissimas corporis partes dissipat, corporis siccitatem inducit, atque lente subrepentem mortem allicit, vel si quis frigido caelo transpirationis gratia copiose et immodice eum ingurgitet, eo quidem humores intensius corporis motibus excitatis exaestuuantur, citius tamen condensantur, cum subtilior reddita illorum pars eo citius
in

e) Lief. Landw. I. Anhang §. 15.

f) Ideoque Exp. atque Clar. Kœrberus potum huncce ad dysenterias efficiendas haud parum conferre posse, non sine iure suspicatur.

g) Ex subtilissimis nempe, vegetabilium partibus, acido in primis sale, oleo, atque aethereo principio, quae post interceptam fermentationem per distillationem ex plantis liberantur et accedente aqua colliguntur.

in frigidiorem ambientem exhalet abeatque atmosphaeram. Spiffior inde remanens, si forſan in nobili corporis parte haeret, ſtaſin efficit vniuerſalem, quam vel repentina mors, vel ſi in minus nobilioribus partibus incluſa quieſcit, pernicioſes et inflammations, gangraena et ſphacelus ſequuntur. Ad quantitatem autem potus noſtratum quod ſpectat, deplorandi ſane ſunt illi, quos nec aliorum triſtia exempla, nec ipſius corporis mala praefagientes ſtatus atque experientia a peruerſo et intemperato ſpirituoforum poculorum uſu deterrere valent. Hi ſi ſua bona cognoſcerent, et climatis bonitatem, et ciborum virtutem, potuumque diiudicarent vires, magis vitae ſuae parcerent, ad quam producendam tot efficacia illis data ſunt remedia. Hinc Ill. a F I C H E R pariter potuum horum abuſum inter maxima longinquitatis vitae Liunionenſium retulit impedimenta^{h)}.

§. 12.

Motus et Quies.

Liioniae ruricolos plerumque ad quietem magis et otium, quam ad motum et negotia procliuſe eſſe, haud commentitia traditio eſt; cauſam tamen in ipſa corporis eorum indole, et vitae ratione quaerendam eſſe putabis. Durior enim et terreſtris eorum victus, humores quoque terreſtres et grauiores generat, ſubtilior atque ſpirituofa pars, a terra, retinetur; hinc ad otium et inertiam magis, quam ad agilitatem et velocitatem natura ſua propenſi conſpiciuntur. Neceſſitas interim et pauperies, magna illa induſtriae incitamenta, ſaepe quoque noſtros a requie ad motum reuocant, et ad laborem et exercitationem compellunt. Quid autem vtilius atque ſalubrius corporibus eorum contingere poteſt, ſiquidem „ignauia corpus hebetat, labor vero firmat, illa „maturam ſenectutem, hic longam adoleſcentiam reddit i).“ „Nullus enim quieſcentis fibrae eſt motus, ideoque nulla „etiam humorum propulſio contingit, praeter eam quae a „folis

h) L. cit. 2ter Anhang §. 54.

i) Celf. Lib. I. cap. 1.

„folis vitalibus motibus pendet ^{k)}.” Exercitatione itaque corporis, augentur motus vitales, hinc quoque progressus humorum omnesque se-atque excretiones expeditius sequuntur; et per eam ipsam totum corpus nutritur. „Ad nutritionem enim non solum transitus fluidi per vasa minima et superficialia particularum adhaesio requiritur, sed etiam, ut vera applicatio fluidarum partium ad solida fiat, necesse est ^{l)}.” Quo grauior autem et densior fluidorum applicandorum est indoles, eo validiorem vim applicationis requiri putandum est. Ex his igitur liquet, quantum nostratibus, qui terreis quasi humoribus scatent et compactis, motus durior ad firmam solidamque praestandam nutritionem conducatur. Quodsi vero illi, uti accedente solis nimio ardore interdum fieri solet, nimis agitentur atque moueantur, vehementi hac corporum exercitatione fibrarum siue solidarum partium infringitur robur, fluidissima dissipantur; reliqui humores inspissati coeunt, acresque in illis particulae magis magisque euoluuntur, atque ob id febres malignae, neruosae et destructoriae sequuntur omnino.

§. 13. De Balneis.

Hanc de motu nostratum generalius exhibitam rationem, ut latius explicem, de Balneis eorum, veluti de speciali differentia motus, quibus non solum ad sanitatem seruandam, sed etiam ad morbos debellandos frequenter vtuntur, quaedam addere vtile erit. Minime quidem de lauatione in frigida aqua, quam ineunt aestate, corporis refrigerandi, et vehementiorum sanguinis agitationum compescendarum gratia, sed de calidis lauacris, quae ad humores et motus corporis promouendos, parantur, sermo instituendus est. Non solum in vrbibus Liuoniae balnea videmus exstructa et communi vsui accommodata, sed ruri in primis quili-

k) V. Magn. Ludwig. Institit Physiol. P. IV. §. 815.

l) ib. P. I. §. 254.

quilibet agreſtis in exſtruendo domicilio occupatus, quam primum fundamentum iecit, de ponendo balneolo cogitat. Placet itaque breuem, quam Cl. WALTERVS ^{m)} de Balneis noſtratum expoſuit deſcriptionem, hic inferere, vt intelligi poſſit, quomodo lauacra talia ab illis inſtituantur, et quomodo illis vtantur:

„Plerumque, ait, peculiaris ipsis deſtinata eſt domus, quae tamen non niſi vnicam exhibet contignationem. Haec quidem vt plurimum ex ligno paratur, ſolum tamen lapidibus ſtratum habet, canali pro abducenda aqua inſtructum. Communiter per murum intermedium in duas diuiditur cameras: quarum altera ipſi balneo, altera vero variis reponendis rebus, ligno, aquae, ſuppelleſtili neceſſario deſtinatur. Et in hoc muro locum obtinet fornax, quae ipſa tamen in conclauſi poſita. Haec quidem fornacem ſiſtit, ex lateribus vt plurimum conſtructum. In anteriori, quae conclauſe ipſum reſpicit, parte ſtratum, elatius a fundo fornacis erectum eſt, ex multis lapidibus conpoſitum, cuius latitudo pro fornacis amplitudine differt. Anterius fornax aperturam magnam in hypocaustum deſinentem habet, quae valuula inſtructa eſt. In poſteriori autem parte, ſupra praefurnium, aliud foramen minus exit, per quod fumo tranſitus patet. Prope parietes camerae lauacro deſtinae ſcamna adornata ſunt, quaedam elatio-
ra, humiliora alia. In his balneum uſurpaturus vel ſedet, vel iacet, prout aut corpus lauare aut ſudatione vti cupit. Fornacem aliquot horas ante copioſo inſtruunt igne, vt ſubinde ſere candeat: flamma autem extincta, poſterius foramen obſtruunt, ne calor exeat. Anterius tunc oſtium, cuius valuula ante clauſa, et luto firmata erat, aperiunt. Modum vero ipsis lauacris vtendi ita exponere pergit: „Sudaturus, inquit, plerumque altius occupat ſcamnum, atque in eodem decumbit. Candenti poſtmodum laterino ſtrato, prout maior vel minor deſideratur aeſtus, aqua par-
cuius

^{m)} in diſſ. inaug. de Balneorum praefidio B. *Quelmatzii* habita. Lipſ. aquae ſimplicis uſu diaeletico ſub 1744. §. 21. 22.

„cius vel copiosius affunditur, Haec cito in halitus resolu-
 „ta, vapore hypocaustum replet, quem vel balneans ipse,
 „vel ministrans quidam fascibus, (ex furculis betularum an-
 „tea aqua maceratarum confectis) ad corporis superficiem
 „adigit. Simul his fascibus cutem caedunt, sanguinemque
 „ad habitum externum alliciunt. Sic cutis turgere, et ru-
 „bere incipit, sudorque praesertim, si largius aqua funditur,
 „copiose profluit. Id tam diu continuant, quamdiu sudatio-
 „ni inhaerere desiderant. Postmodum aqua calida corpus
 „in inferiori scanno abluere patiuntur. Et talis quidem
 „aqueus vapor etiam excitari solet, si simplici tantum bal-
 „neo utuntur: ad gradum nempe caloris pro re nata augen-
 „dum. Observanti patebit, quam subito aestus ab aqua,
 „candentibus his lapidibus affusa, increseat. Qui autem cor-
 „poris tantum calidi lauandi gratia, hypocausta ista ingre-
 „diuntur: ii in inferiori scanno sedent et sudanti ministrant.,
 „Atque haec sunt, quae W A L T H E R V S habet, ita sane com-
 „parata, ut nihil quidem de balneis nostratum addere nobis
 „liceat, sed effectus tantum eorum, et quid ad sanitatem Li-
 „voniensium fulciendam conferant, examinare nobis licitum
 „sit. Cum solida eorum firmiora, fibraeque ob victus in pri-
 „mis rationem duriores sint atque tota corporis superficies
 „ob gelidam atmosphaeram strictior observetur; haud levia
 „de lauationibus istis promanare emolumenta, coniecimus.
 „Quantum enim tales calidae lauationes, cum sanguini blan-
 „dum communicent calorem, et humorum motum ad exter-
 „nam corporis superficiem alliciant; cum quoque fibras et
 „solidas partes emolliant, ut spasmo remoto corporisque spi-
 „raculis apertis sudore subsequente viscidum resolutum et
 „attenuatum dissipari possit, quantum, inquam, dictae laua-
 „tiones ad aequilibrium solidarum et fluidarum partium, siue
 „sanitatem conseruandam conducant, nemo non intelliget.
 „Fieri tamen potest, prouti id III. F I S C H E R observauitⁿ⁾:
 „ut vehemens illa corporis atque humorum spissiorum agita-
 „tio, infantibus tenerrimis eueniat molesta, quoniam ii saepe
 „INOX

n) L. cit. 2ter Anhang. §. 52.

mox post partum, si somnum capere nequeunt, a parentibus suis fuscibus et calida aqua per totum corpus fouentur, ut sanguine exaestuato et sensibus et nervis obnubilatis, quasi inebriati somno consopiantur. Addit insuper laudatus iste Vir, in infirmioribus solummodo, atque si imperite et incaute in ea re versentur, convulsiones aliaque incommoda esse pertimescenda. Itaque, cum raro a parentum deflectant virtute, et perraro imbeciliores a valentibus atque robustis nascantur °), minus consueta ista censenda esse, arbitror.

§. 14.

Somnus et Vigiliae.

Nihil praecipui Liuoniensibus in somno et vigiliis prae aliis gentibus a natura datum est. Hoc tantum agricolis nostris proprium esse solet, ut somno potius quam vigiliis indulgeant. Neque id adeo iis, tam ob noctium diurnitatem, et feruidae aestatis incommoda, quam ob paucitatem spiritum animalium (§. 12.) atque vehementiam laborum vitio verti poterit. Hinc sane

Somnus agrestium

Lenis virorum non humiles domos fastidit p).

§. 15.

Excreta et retenta.

Neque praetereunda nobis, quae de salutaribus corporis euacuationibus, noxiaque euacuandorum retentione, quantum ad Liuonienses spectant, annotanda sunt. Ab hisce enim naturalibus corporis excretionibus non solum temperamentorum varia indoles atque valetudinis diuersa ratio, sed etiam morbi ipsi atque adeo euentus dependent et emanant

E 2

nant

o) Fortes (enim) creantur fortibus et bonis :

Est in iuuenis, est in equis patrum

Virtus: nec imbellem feroces

Progenerant aquilae columbam.

Hor. Carm. Lib. IV. od. 4. De indole Drusi.

p) Hor. Lib. 3. od. 1.

nant, prouti eae vel parciores vel effusiores sunt, vel tempestiue vel intempestiue fieri solent. Potissimum vero illa euacuatio, quam insensibilem transpirationem vocamus, parcior inter nostrates obseruatur. Ad hanc rem autem tam cœli conditio, quam habitus corporis strictior (§. 7.) et vestimenta, et habitationum constitutio multum conferre videntur. Quodsi enim vestitus rationem ponderemus, pelles quidem et panni densiores ibi vix vnquam deficiunt; plerumque tamen nec collaribus, nec calceis vtuntur, minime vero ocreati procedunt. Calceis substituunt calceamenta ex arborum libris texta, interdum quoque soleas ex corio nondum perfecto paratas plantis pedum adstringere solent. Domicilia autem eorum ita exstruuntur, vt, postquam tigna coaggerata fuerunt, praeter muscum nulla alia ad explenda tignorum interstitia obturandasque iuncturas apta interposita conspiciatur materia. Anne igitur eiusmodi domicilia tam leuiter exstructa magis ac alia iniuriis atque violentiae aeris exposita esse censendum sit? Quod ad ceteras corporis excretiones pertinet, saliuæ fluxum ob herbae Nicotianae vsus, largiorem quidem, iis tamen vix contrarium iudicandum esse, monemus, cum id, quod ob transpirationem parcius procedentem in corpore retinetur, per istas saliuæ vias paullo largius dissipetur. Sique tandem de sexu sequiori hic quidquam monendum est, tardius in iis catamenia erumpere citiusque eadem cessare notamus.

§. 16.

Animi habitus.

Vt vero de animi Liuoniensium quoque affectibus, quaedam differamus, statim notandum est, iucundas in primis commotiones rarius nostratibus opitulari, quippe qui laboriosa seruitute oppressi, tranquillitati et voluptatibus nati vix esse videntur. Neque etiam hi ipsi, vtpote ab inuidiae procellis et curarum aerumna remoti, ingratis saepe commouentur affectibus. Praeter seruilem enim timiditatem atque temulentiae sociam, iracundiam puta, vix tanti concitantur

tantur animi motus; vt valida eorum fanitas grauiora exinde capere possit detrimenta. Atque hoc de rebus non naturalibus praefari licuit, antequam vero ipsam nunc morborum instituamus contemplationem, iuuabit sane quaedam de liberorum subiungere educatione; vt cognoscatur, qualem ab ineunte aetate illae res cum nostratibus rationem habeant, quidue consuetudo in firmanda valetudine valeat.

§. 17.

Educatio liberorum.

Quam primum infans ex matris utero exclusus fuit, nullum aliud exhibetur alimentum, quam quod ipsius matris vberiores largiuntur mammae. Rustica vero mater, lac illi praebens, illico post puerperium agrestibus et durioribus cibis, atro nimirum pane, leguminibus, oleribus, viscida carne suilla, lacte coagulato, hisceque omnibus semper sale conditis vescitur, atque ad sitim depellendam, vel simplici aqua vel potu fermentato ex fursure et aqua parato vitur. Sic ex viscido atque asperrimo matris victu nimis attenuatum et subactum infantibus praebetur alimentum, quod quando sanguinis vias intrauit, a prima quidem aetate spissiores in corpore tenello generat humores, facta tamen appositione, eo solidiorem huic conciliat compagem. Neque etiam infantes diu hancce obseruant victus rationem; statim enim post aliquot menses iam solidiora, imo omnia, quibus ipsa mater vitur, iis exhibentur alimenta ^{q)}. Asperrimus igitur ille victus corpora format duriora, et robore plena, vt inde parentibus suis magis magisque similes euadant infantes. Nec minus quoque ipsi parentes atmosphaerae rationem habent, eiusque vicissitudinibus et molestiis infantes exponunt, hosque capite inoperto semper incedentes atque non nisi indusio tectos ad solis intemperiem aeque ac hiemis feueritatem perferendam affluofaciunt. Neque mirum aliis gentibus videri debet, si quando infantes nostratum nudos

E 3

in

q) Lief. Land. §. 54. 2. Anhang.

-in niue vagari, niniisq̄ue forsan frigoribus horrentes in horrea calefacta regredi, vix vero tepesactos denuo in eadem aere ambulare, percipiant. Sic enim et (§. 13.) balneorum insuper vsu et fumo; horreorum (§. 8.) corpora eorum indurescunt, et ad molestam laboriosamque vitam tolerandam aptiora euadunt, imo ad validam et diutinam senectutem disponuntur.

§. 18.

Corporis habitus; statura, et sanitatis indoles.

Sicuti effectus ad causas suas semper referri et ex iis diiudicari solent, ita etiam corporis habitum et sanitatis rationem ex antea dictis colligere facile poterimus. In vniuersum itaque nostrates habitu corporis gaudere stricto, et viscido magis humidoque, simul tamen valido atque robusto, adnadamuertendum est. Ad corporis quidem confirmationem et incrementum, multum alimenta conferunt, in primis quando maiori magis quam minori copia adsumantur. Interim tamen laboriosa nostratum vita, climatis feruoritas, et dura educationis necessitas, rigida duraque solida reddunt, quae, quo duriora esse solent, eo magis resistentiam pariunt, ita vt minor expansio, minorque particularum nutritiarum collectio fieri possit. Ob hanc itaque causam nostrates densioris et rigidi habitus atque breuioris staturae conspiciuntur. Ad viscidam vero indolem tam rigida atmosphaera, vtpote quae magis condensat humores quam dissipat, tam crudus et viscidus victus difficilius immutandus et dissipandus conferre videntur; Ipsa itaque sanitatis conditio ob fortiorem et validum corporis habitum firma quoque et valida erit dicenda, Ipsique humidae humorum naturae longaeuitatem Liouoniensium aliqua ex parte tribuendam esse, non in opinione dubia res est¹⁾.

§. 19.

¹⁾ Conf. Lomm. in Comm. de San. tuend. in Lib. I. Cels.

Causae morborum praedisponentes.

Talis itaque est status Liuoniensium sanus: ad indolem morborum illustrandam vterius progrediamur necesse est. Ad hanc vero declarandam iuuabit, si exponamus, quomodo ex causis illis sanitatis, quae tamen simul occasionales morborum dicuntur causae, generentur praedisponentes, siue qua ratione eae proportionem fluidorum ad solidas partes, eorumque mixtionem ita mutant, vt sensim sensimque causae proximae morborum exinde oriantur. Sicuti omnis fluidorum ad solida relatio et proportio in corporibus hominum varia est, sic etiam ipsae causae praedisponentes variare solent. Ex hisce autem diuersis, quae obseruantur, fluidorum ad solida proportionibus, illa, quae omnibus hominibus est propria atque communis, temperamenti nomine insignitur. Haec itaque ad numerum istarum praedisponentium causarum, quae omnibus in hominibus existunt, referenda sunt. Cum autem tam diuersae sint fluidorum mixtiones, variaeque solidorum qualitates et conditiones, vt cuilibet homini proprium ob hanc causam tribuant temperamentum; hinc in considerandis temperamenti, more maiorum, secundum generalem quatuor temperamentorum ordinem cogitationes nostras dirigere licebit. Ad duo in quacunque temperamentorum contemplatione respiciendum esse puto, nimirum ad solidas atque fluidas partes, quippe quae pro diuersa ratione diuersa temperamentorum constituunt genera. Quodsi solida nostratum contemplerur, haec vti (§. 8.) monuimus, ob aerem frigidum et constringentem, atque ob victum duriores terrestrem, pariterque ob motus corporis vehementiam, firma et densa; fluida vero, ob gelidam quoque atmosphaeram, humores inspissantem, aequae ac ob victum saepissime viscidum glutinosum, largiora quidem, quoad quantitatem, spissiora vero, quoad indolem et glutinosa, erunt censenda. Respectu igitur solidarum partium Liuonienses ad strictum, respectu fluidarum vero ad pnegmaticum inclinare videntur temperamen-

ramentum. Neque tamen in vno eodemque homine, vna eademque semper deprehenditur temperamenti ratio; quid mirum, si illam in nostratibus in vniuersum consideratis saepius immutatum videamus? „Nullum enim hominum genus esse existimo, in quibus maiorem mutationem, idque breui tempore, sanguis subeat; quam in rusticana haec gente; iis enim, quibus verno tempore, sanguis densus ac glutinosus detractus est, sub aestatis initium data alicuius morbi occasione, viuidus ac floridus apparet, tanta est exercitationis vis ac aeris potestas, vt tam prompte in contrariam crasin transeat humorum massa, quod non sic in vrbana gente obseruatur s). Quamuis itaque hieme plerumque phlegma et pituita in nostratibus abundant, eos tamen aestate ad biliosam crasin magis vergere obseruamus. Hinc accedit, vt, quando febres intermittentes minuuntur, continuatae et biliosae ingravescant.

„Ad aliam accedimus causarum praedisponentium classem, temperamentis subiungendam, ad illam nimirum de praurationem fluidorum vel sanguinis vel inde deductorum humorum, vbi in sua mixtione et aggregatione, atque globulorum coniunctione, a naturali hominum statu recedunt; quam cacochymiam appellant t): In eo haec differre videtur a temperamenti, quod haec omnibus hominibus propria omnem quoque cacochymiam praecedere debeant, cacochymiae vero ex illis aliqua ratione dependeant, eaque sequantur. Vt enim temperamenti in homine indoles comparata est, sic etiam ad hunc vel illam cacochymiam dispositos homines reperimus. In Liouonia nimirum phlegmaticum praedominari diximus temperamentum: hinc quoque pituitosae cacochymiae morbike ex illis oriundi ibidem praedominari solent. Quodsi vero pituitosa eorum indoles ob anni temperiem et vitam nimis exercitatum magis ad biliosam vergat, cacochymias etiam biliosas suboriri animaduertimus.

Sed

s) Conf. Cl. Ramazzini de morbis artif. diatrib. quae extat in oper.

t) Vid. Magnif. Ludwig. in Instit. Pathol. P. I. §. 939.

Sed ad aliam cauſam praediſponentem, plethoram nimirum progrediendum eſt. Vera plethora, quae in abundantia ſanguinis boni rubicundi conſiſtit, inter noſtrates quidem adelle poterit, quando gulae minus indulgent, ſimul quoque otio ſe dicant; interim, cum laborioſa vita ſanguinis abundantiae potiſſimum aduerſetur, vix adeo plethora haec iſtis pertimeſcenda erit. Minime tamen plethoram a debilitate ſic dictam in tam validis hominibus frequentius obſeruari putes,

§. 20.

Status morboſus Liouienſium in genere conſideratur.

Liouienſes valido et firmo corpore conſtitutos, magis ad ſanitatem atque integritatem, quam ad aegritudines et morbos procliues eſſe, experientia docet. Quamuis autem hi ipſi valentes magis atque fortes morbis diu reſiſtant, eosdem tamen grauioribus et diuturnis quoque haud raro corripitur morbis obſeruamus. Ad hanc vero morborum diuturnitatem ipſa pariter corporis eorum indoles facit. Omnis enim fibra fortior diu quidem reſiſtit, antequam tonum ſuum amittit, quam primum autem haec ipſa labefactata fuerit, eo plus etiam temporis ad priſtinum robur acquirendum requirit.

In genere autem hos ipſos ob ingraueſcentem ſaepeius cacochymiam pituitoſam et ſeroſam, potiſſimum ad morbos chronicos atque lenteſcentes, nec adeo ad acutos, niſi ob allegatas cauſas pituitoſam cacochymiam in bilioſam mutantem, multo minus ad morbos a debilitate oriundos procliues eſſe, quilibet, qui firmitatem et robur ſolidorum conſiderauerit, concedet. Vt igitur ſpecialius quoque omnes inter eos occurrentes morbos, tam ſolemnioreſ, quam rariores tradere atque exponere queamus, neceſſe erit, de omnibus morbis, qui vel uniuerſales vel particulares dicuntur, ita diſſerere, vt vniuerſalibus ad ordinem trium ſyſtematum, ſanguinei nimirum, ſeroſo-lymphatici et neruoſi

F. . . . . prae-

praemissis; particulares pro differentia corporis, cauitatum et extremitatum, examinentur.

§. 21.

Morbi vniuersales in Liouonia.

I. Morbos systematis sanguinei vel febres, vel inflammationes, vel haemorrhagias esse, experientia docet.

A. Februm omnium communiore intermittentes Liouoniae incolas inuadere tenendum est. Nec sane mirum, siquidem saburra praesertim victu largiori, viscido et lentefcente in primas vias inducta, et sensim sensimque ad sanguinem delata, nec minus quoque ipsa transpiratio saepius suppressa, vnde eliminandi humores coguntur, atque ad stasim in minimis vasculis disponuntur, occasionales suppeditat causas. Ad praedisponentes vero humidum et frigidum temperamentum atque cacochymia pituitosa referri merentur. Ex omnibus vero intermittentium febrium speciebus, scandalo illo medicorum, quartana nimirum, rarissime nostrates affiguntur^{u)}; Haec enim laxa magis atque labefactata, quam fortiora et stricta corpora inuadit; quare etiam quotidianae, quippe quae materiam morbificam leuiter tantum mouent et agitant, et debiliores tantum infestant, rarius occurrunt. Continuas vero febres nostratibus saepius funestas, catarrhales in primis malignas notemus. Quod ad catarrhales benignas haud raro occurrentes attinet, transpiratio imminuta et serum acre remanens, viscidaeque humorum in pulmonibus congestiones istis nascituris ortum praebent. Malignas vero ob coniunctam corporis debilitatem, nimio calore, vel nimia in primis defatigatione inductum, ad secretiones se rosas non rite procedentes, biliosas cruditates eliminandas plerumque post seruidam aetatem, quam frigidus subsequitur autumnus, vel quoque post longum gelu in nostris regionibus vagari, purpuras tamen rarius subuenire obseruamus. Quod si autem pluuiosis praesertim tempestatibus cutis nimis relaxata fue-

^{u)}Liefl. Landw. §. 56. 2 Anhang.

rit, ita vt per transpirationem impeditam, aliasque causas, inducta materia morboſa expelli nequeat, ſed potius in pus tranſeat, tunc etiam Liuonienses in purpuras incidere videntur. Quod ad variolas et morbillos ſpectat, hi forſan ob rationem (§. 8.) allegatam ſaepeius maligni naſcuntur. Grauioreſ vero febrēs, vti ſunt ſcārlatināe, petēchiales, imo ipſa peſtis calidiſ et minus ſalubrioribus regionibus magis propria, per raro ſub noſtro coelo graſſantur; Itidemque lantibus febribus, quippe quae plerumque in imbecillioribus ad ſuſceptam acrimoniam ſubigendam proſerpunt, natiamque ſaepeius diſpoſitionem praefupponunt, rariuſ noſtri corripuntur.

B. Ex inflammatoriis morbis ſaeppiſſime pleuritis ingraueſcit. Ad hanc enim vita exercitata, qua pulmones fortius agitantur, victuſ durior, ſpirituſ frumenti abuſuſ, aer ſiccus, repentinae aeris mutationeſ atque ſumuſ multum contribuunt; hinc criſipelate ob ſerum acere, a tranſpiratione ſuppreſſa orto ſaepeius afficiuntur.

C. Si tandem haemorrhagias perpendamus, frigiduſ quidem aer, nimis corporis motuſ, et potuſ ſpirituoſi abuſuſ quicquam conferre poſſunt; vix tamen adeo inſignis ipſiſ ineſt plethora, ſolidiſque tanta debilitaſ, vt forte ad rupturam ſint proclives.

II. Systematiſ ſeroſo-lymphatici, qui ſaepeius noſtraſ inuadunt et corrumpunt morbi, ſunt ſcabieſ inprimis et venerea lueſ, arthritis interdum atque hydrops, raro hypochondriacum malum, rariſſime ſcorbutuſ.

Ad ſcabiem multum faciunt: tranſpiratio laeſa, ſerum acere in humoribus euolutum vel per contagiū ſuſceptum, immunditieſ linteorum cet. Odioſa autem atque ſordida venerea lueſ, ante hoſ quinquaginta circiter iam annos, ita oram noſtram peruaiſit, vt non ſolum ſinguli pagi, ſed quoque inſigneſ Liuoniae tractuſ inde inſicerentur; v) adeo vt ex ſummo Ruſſorum reginiſ iuſſu et mandato Profeſſoribuſ Academiae Pernauiae tunc temporis florentiſſimae,

12.11

F 2

omnis

v) Vid. Tract. cit. Exper. Koerb.

omnis cura et diligentia in eradicando hocce malo committeretur, sumptusque infimul ex summo aerario iisdem suppeditarentur. Quod ad ipsius mali originem attinet, contagium eiusdem ex Russorum, Borussiae contendendum, muliebribus susceptum, et senim senimque ruricolis nostris communicatum fuisse, tradunt. Hydrops vix quidem laxitate nec facili ad rupturam dispositione morborum, nec visceribus labefactatis, magis vero cacochymia pituitosa, interdum transpiratione suppressa, saepius spiritus frumenti abusu, nonnunquam vero febribus intermittentibus neglectis inducitur.

Et multi quoque arthritide vexantur: victus enim crudus, terrestris, transpiratio suppressa, lymphae acrimonia terrestriumque particularum abundantia, vel quoque Scabies retropulsa, ansam praebent.

Hypochondriacos nostrates vix dicere poteris: nonne enim huic malo, quippe quod, lymphae visciditati atque atrabilariae acrimoniae originem suam debet, viscera valida et vita exercitata valide obsistunt? Nonne eadem haec et stasibus sanguinis et lentiori in primis humorum in venis portarum progressui, simulque singulari debilitati et irritabilitati nervorum, semper malum hocce concomitante, occurrunt et aduersantur?

Quod ad scorbutum attinet, hunc quidem inter familiares Liouoniensium morbos nonnulli *) retulerunt, quibus tamen nostri obseruatores contradicunt. Neque id illi, qui nostris aduersantur, rationibus probare poterunt, cum scorbutica labes, magis ex defectu debitae in aere in primis sereno et sicco exercitationis et putrida humorum dispositione exoriat. Licet itaque transpiratio inter nostrates saepius sit imminuta, vix tamen tantum inde acquirunt corporis debilitatem, vt acre serum, putredinosum corpori inducat statum. „Nec etiam exhalationes aquae marinae ipsa vt causa veri scorbuti afferri queunt, cum co-

*) V. Hoffstadii diss. inaug. de morbis certis region. et popul. Praesid. F. Hoffmanno. Halae 1725.

„gnitum ſit, aquam marinam, quae aliis morbis, v. c. a vi-
 „ſcido oriundis, glandularum obſtructionibus, medetur, uſu
 „continuato non quidem curaffe, minime tamen veros ſcor-
 „buticos grauioribus incommodis aſſeciſſe y).” Hinc etiam
 dictus ille morbus, ſi nauas excruciat, magis motus defe-
 ctui, et victus rationi atque ſolis calori, quo humores ad
 putredinem diſponuntur, quam humiditati maris tribuendus
 erit. Hinc igitur ſcorbutum aut nunquam aut rariffime in-
 colas noſtras inuadere putandum eſt.

III. Morbi ſyſtematis neruoſi, licet inter ſolemniores
 referri nequeant, rariores tamen vix eſſe ſolent. Cum enim
 omnia corporis fluida deprauari queunt, nerueum proinde
 fluidum forte vitari poſſe crederem. Non ſolum vero haec
 ratio, ſed aliae quoque cauſae aſſumendae ſunt: materia
 verbi cauſa male mota et ad crebrum neruoſque delata, ob-
 ſtructio valorum lymphaticorum circa neruoſ, a nimio fri-
 gore ſaepius exorta, et alia plura, quae apoplexiam, para-
 lyſin, conuulſiones, epilepſias, melancholiam et maniam,
 lipothymiam et ſyncopen, atque vertiginem morboſque ſo-
 poroſos inducere valent.

§. 22.

Morbi partium.

Tres in primis corporis cauitates, caput puta, et pectus
 atque abdomen innumeris affici et turbari malis vbiunque
 videmus. Ad capitis adfectus ſi reſpicimus, noſtrates licet
 collaribus non vtantur (§. 15.) grauedine tamen vix ſaepius
 laborare, magis tamen oculorum morbis, tam ob decubitus
 ſeroſos acres, quam ob ſiccitatem aeris et forte ob niuium
 copioſarum radiatione affici videmus.

Ex pectoris vero adfectibus, tuffi in primis atque rau-
 cedine laborant; ob fumum enim halitusque acres, ob viſci-
 dam dein et tenacem pituitam, vel bronchiis vel larynge vel
 faucibus inhaerentem, ob colluuiem porro ſeroſam eo dela-
 tam, atque ob ſiccitatem demum harum partium internam
 ab aere ſiccato inductam et muſculares et neruae fibrillae ita

.F 3

aſſiciun-

y) Conf. Magnif. *Ludwigius* in *Inſt. Med. Clinicis*. §. 501.

afficiuntur, vt motus organorum, respirationi et loquelae inferuentium, mutentur omnino. Rarius tamen in phthisi delabuntur, cum rarius imbecillitate pulmonum laborent.

Ex abdominis denique morbis, dysenteriam in primis et colicam nostrates infestare, notamus. Ad dysenteriam, enim non solum ob victum acescentem, acrem, et fructus horaeos crudos, saepe commestos, sed etiam potissimum ob corporis exaestuantis refrigerium, vel autumnio feruidam, aestatem subsequente (§. 7.) vel alio anni tempore admissum disponuntur. Colicam vero in specie flatulentam, pituitosam et biliosam, alimenta flatu et acrimoniam generantia, refrigerium, pluresque aliae causae inducunt.

Alii quoque vermes iis familiares esse volunt, contra quam tamen sententiam curiosiores obseruationes aduersantur.

Sexus autem si quando perpendamus morbos, nonnunquam quidem gonorrhoea maligna, raro tamen benigna masculos affici, foeminas vero fluore albo maligno magis laborare, hasque ipsas ad hystericum malum, ob vitam exercitam, et systema neruofum minus irritabile, haud adeo procliuus esse obseruamus.

Quod denique ad extremitatum morbos pertinet, pernicioses frequentiores ad climatis effectus referendos atque tumores oedematosos, haud raro occurrentes, febrium intermittentium in primis neglectui tribuendos exoriri, notamus.

§. 23.

Regulae sanitatis ex fonte Diaetetico desumptae.

His de morbofo nostratum statu explicatis, nostrum nunc est, vt exponamus, quomodo sanitas eorum tuenda; quauē ratione morborum curatio dirigenda sit. Si sanitatis conseruandae ratio habenda est, talem Diaetam suadendum esse arbitramur, quae non solum rebus non naturalibus, sed etiam corporis naturae consentanea esse videtur. . „Cuilibet

„enim propria eſt fanitas, ſic ſingulis etiam ſubiectis propriae fanitatis regulae ſeruandae ſunt²⁾.)„

Vt igitur in pauca conferamus, quae prolixius proſequi nobis non licet, ſequentes, quae vel ad ſeruandam fanitatem, vel ad praecauendos morbos ſpectant regulae ſufficiant:

Ante omnia humida ſimulque frigida aeris conditio, atque ea etiam, quae tranſpirationem corporis adhuc impediunt et laedunt corrigenda, et leuiã potiffimum veſtimenta cum calidis commutanda ſunt; et eligenda, quae tranſpirationem intendunt aut leuiter promouent, quorſum v. g. vel corporis exercitationum, vel quantum licet ſpiritum frumenti uſum referes, quippe quo circulus humorum augetur et aucta inde fibrarum elasticitate, tonus earundem ſuſtinetur.

Tempore uero frigido et ſicco humectante diaeta et calidis lauacris utendum eſt, quae tamen ſeruida et ſicca tempeſtate fugere praestabit. Tunc enim frigidae lauationes conducunt; quaeque ob roborantem ſuam uirtutem in primis fanibus et infirmis ex diuturno morbo ſuaderi poſſunt.

Ratione uictus, in tam frequenti piſcium uſu, ii prae reliquis, qui aceto parantur eodemque ſeruantur, concedendi, ita tamen ut panis ſufficienti inſimul nec parua adeo ingeratur, copia, neque tunc nimius frumenti ſpiritus uſus ſit.

Ut uero morbi praecauentur, aeſtatẽ inclinante dyſenteriiſ et febris malignis occurrendum et ob id eccoprotica, in primis exhibenda ſunt, ut acrimonia biliola remoueat ſicque morbis naſcituris materies maligna auferatur.

§. 24.

Remedia ex fonte chirurgico conſiderata.

Inter primaria ex chirurgico fonte deſumpta remedia, quae vel ad rectam retinendam faciunt ualeitudinem, vel iſtis morbis opponuntur, utique uenae ſectio referri ſolet.

Vtra-

2) V. Magnif. *Ludwigius* in *Inf. Phyſiol.* P. IV. §. 68z.

Vtraque vero haec, prophylactica nimirum et curatoria, sane nostratibus, non tam ob sanguinis quantitatem, quam potius ob validam corporis constitutionem, suadendum esse iudicamus. „Hi enim robusti et firmi homines magis ferunt sanguinis missionem, quam flaccidi, etsi aequae succidi; quia „propter firmitatem fibrarum, aequilibrium solida inter et „fluida, celeriter iterum restituitur^{a)}.„ In primis etiam venalem venae sectionem facilius, quam autumnalem eos ferre, exinde perspicuum est, quoniam hieme semper maior, quam aestate collectio humorum in ipsis facta fuit. Hinc hieme quoque feliciori cum successu sanguinem ipsis detrahi posse quam aestate, minime dubito. „Nam pondus atmosphaerae „tunc temporis magnum, vniuersum corporis habitum premit valde, et corroborat, ac proinde sanguinis motum incitat; et frigus, siccitate praesertim adiuncta, vim fibrarum „adauget, et plurimum, accedentibus adeo simul vtrisque, „vis vitae fortior euadit, et vel ipse corporis habitus pro tempore velut mutatus videtur: vnde, tali durante aeris „catastasi non solum robusti, sed etiam infirmiores facile tollerant venae sectionem^{b)}.„

Si quando autem de illa sanguinem detrahendi ratione, quae scarificatione et cucurbitularum applicatione instituitur, quaedam dicenda sint, egregium hocce a Cel. RAMAZINI^{c)} in febribus continuis ruricularum laudatum remedium, nostratibus pariter quoque conuenire posse puto.

§. 25.

Remedia pharmaceutica proponuntur.

Tria hic potissimum ex pharmaceutica classe ventilanda genera medicamentorum erunt, vomitoria nempe, purgantia, atque sudorifera. Ex his autem ea, quae primas vias euacuant et liberas reddunt, primaria esse videntur, cum eae viae saepissime grauissimorum morborum foueant causam,

a) conf. tract. Cel. Huxham. V.I. proleg.

b) V. C. Huxham. l. c.
c) de morb. artif. cap. 38.

causam, quae, si expellitur, pessimis alias suboriundis malis occurrit. De vomitoriis itaque primo agendum nobis et explicandum est, quales ab iis adhibitis in Lioueniensibus producantur effectus, quidue valeant et ibi praestent. Cum viscera nostratum plerumque valida et fortiora sint, ideoque vehementiorem requirant stimulum, ut mala materia qua scatent commoueatur, et pituita, quae ob victum ipsorum crudum, terrestrem, tenacissimum saepius generatur, euacuetur, fortioribus ea propter utendum medicamentis, hincque usum vomitoriorum, quippe quae primas vias liberant, simul autem ob vim suam in secundas penetrant et agunt, in nostris terris haud adeo pertimescendum esse, putandum erit. Nec minus iisdem valida purgantia dissuadere nobis animus est, quippe quorum natura ita comparata esse solet, ut non nisi fortioribus commoueri possit remediis. Ex tot autem variisque huius generis medicaminibus ea tantum eligere placet, quae pro ipsa corporum indole atque etiam pro vario rerum statu accommodanda esse videntur. Pro subducenda itaque biliosa acrimonia iuuabit in primis cremorem tartari cum sero lactis, vel si fieri potest, Rhabarb. cum sale medio exhibere. His enim non solum ob stimulum biliosae cruditates ex priuis viis expelluntur, sed etiam eliminanda massa corrigitur et temperatur. Inter fortiora vero stimulantia, eis conuenientia, aloetica potissimum ponenda esse arbitror, quoniam resinosa pars aloes, quamquam fibras corporis magis exsiccat, in pituosis tamen hominibus magis resoluendo et roborando agere solet ^d). Sicuti vero aloetica proficua sunt, sic et alia actiua ex minerali regno desumpta terreis Medicamentis substituenda esse, autumo.

Quod ad dosin et proportionem purgantium non solum, sed quoque omnium medicamentorum spectat, in genere

d) C. Magn. *Ludwigius* in *Inst. Therap. gener. P. II. §. 1568.*

nere monemus, eam pro ipsa nostratum valida natura et corporis constitutione diiudicandam esse. „Imbecillis enim hominibus rebus infirmis opus est, mediocriter vero firmis media materia optime sustinet, et robustis apta validissima est e).” Tandem quid sudorifera praestent, breuibus exponere licet. Haec enim cum semper hominibus pituitoso habitu corporis praeditis minus noceant, hinc quoque nostratibus felicius exhiberi poterunt. In primis tunc temporis, quando materia in corpore extricata sudoriferas vias petit, vel ubi suppressa transpiratio morbos inducit, ea ipsa necessaria erunt. Vbi vero nimia calefacientia aliena sunt, id, quod de putridis praesertim morbis valet, diaphoresis autem sustinenda est, fortiora hinc fugienda sunt, acetum vini vero egregium istud remedium exhibendum est.

§. 26.

Medicinae inter Liuonienses progressus.

Postquam itaque statum morbosum atque sanum nostratum exposuimus, nihil reliquum esse videtur, quam ut notitiam, quam ipsi de morbis suis habent, atque remedia, quibus vtuntur, breuioribus commemoremus. Haec enim non tantum ad historiam rei, sed etiam ad illum, quem (§. 21. 22.) de morbis dedimus catalogum illustrandum valebunt.

Sicuti omnes morbi plerumque in vniuersales et particulares diuiduntur (§. 21.), sic etiam ipsa, quam habent Liuonienses morborum diuisionem, (vtpote quorum nomina ab optimo Patre acceptas nunc tradimus) forte generali omnium morborum similis videtur.

Quod

e) Cels. de re medica Lib. 2. cap. 8.

Quod enim ad vniuerſales ſpectat, ſequentes in eorum numerum referuntur:

	<i>Denominationes Lattica</i>	<i>Eſtonicae.</i>
Febris.	Drudſis.	Kail, Kulm, toebbi,
Continua acuta.		
ſ. catarrhal. maligna.	Karſta Gulla.	
Purpura.	Frieſeles.	Penikeſſet Laadſed.
Vario'ac.	Pakkes.	Rouged, herved. pokkat.
Morbilli.	Mafeles.	Teetet, Sured, Laadſed.
Scarlatina.	Flekkes.	)
Scabies.	Iſchiſchana.	)
Lues venerea.	Pranzoſchi.	Kunni toebbi, pranluſſe toebbi, wenne kaern.
Erifipelas.	Rofe.	)

Particulares vero diuidunt, in

Capitis morbos, quibus ſubordinantur.	Galwa Saphes.	Hul toebbi.
Oculorum adfectus.	Azu Waina.	
Pectoris adfectus. ſive generalit. Pleuritis.	Pakruſchu S.	
Huc ſpectat Grauedo.	Eenahſis.	Koojas, K�lgepuſk, piſti toebbi.
Abdominis m. Dyſenteria.	Wedera S. Wedera laiſchana' S. Winnam zaureet.	Koehho' toebbi, werri toebbi.
Offium morbos. Arthritis.	Kaulu Saphes. Melmenu Sehrga.	Lun wallo toebbi.
Malum liſtericum ap- pellant	Mahtes waina.	Emma toebbi.

En! itaque morbos eorum praecipuos; videamus nunc quomodo methodus medendi a noſtratibus inſtituta diiudicanda veniat. Quatuor in primis ab iisdem in uſum recepta ſunt remedia, raphanus nempe ſpiritus frumenti, balnea et abdominis frictiones. Raphanus licet ob flatuſ, quos generat, debilioribus moleſtuſ eſſe ſolet, fortioribus tamen et validis hominibus admodum conueniens eſſe videtur, quoniam viſcidum in primis viis diſſoluit, hocque ſolutum

per urinae vias expellit. Abdominis vero frictio, Laitſchana, Brauziſchana appellata, ad tollendam ventriculi plenitudinem et remouendos ſpaſmos abdominales, idoneum ſatis eſſe remedium arbitramur.

In febris in primis intermittentibus, quas in adultioribus frumento et pipere curare ſolent, aliam in infantibus inſtituunt medicationem, quam ſanctificationem (Swehtit) vocant, quaeque in eo conſiſtit: colliguntur nimirum vel ligni ſcobes, vel corii particulae vel etiam oſſa; quibus ſuccenſis infans fumo tandiu exponitur, uſque dum ſenſibus obnubilatis, effectus febriles remittant; ſic autem in validis quidem viſcidum ſtagnans collatoriâ corporis tranſire et ex corpore diſſipari poſſe, debilioribus autem methodum hanc non nunquam noxiam eſſe, obſeruaciones tradunt^{f)}.

§. 27.

Concluſio.

Haec ſunt, quae de Liouoniensium Medicinae ſtatu tradere nobis licuit: rogamus interim, vt primitias academicoꝝ horum laboꝝum, aequi bonique ſuſcipiant B. L. nec malam in partem interpretentur, ſi forſan quaedam occurrant, quae melius dici potuiſſent. Ea enim diligentius exponere tum feſtinatio operis prohibuit, tum ipſius ingenii tenuitas reſuſauit. Quare ne voluntati magis, quam ingenio et viribus indulgeant, deprecamur.

f) Liefl. Landw. §. 56. 2 Anhang.

